«A VOLTA DO MAR»

Un text de CRISTINA JUNYENT
Il·lustració de JEP UBACH BALDRICH

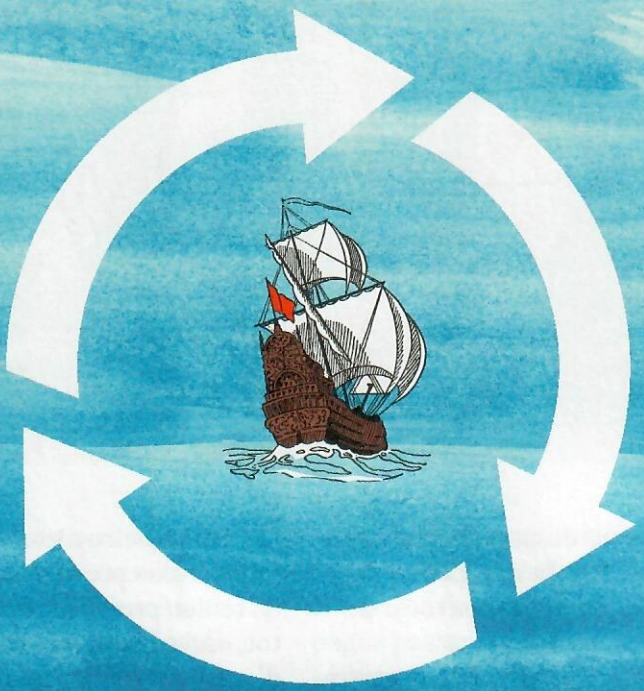

A finals del segle XIV i principis del XV, la competència dels comerciants italians i musulmans va empènyer els mariners portuguesos a buscar noves rutes comercials per defugir el Mediterrani. L'opció eren les rutes atlàntiques. Oferien l'oportunitat d'accedir directament a l'or i al marfil que arribaven al nord d'Àfrica. I, en vorejar el continent, accedir a les fonts de les espècies per una altra via. A més, tenir el predomini sobre una regió fins aleshores desconeguda els permetia guanyar el favor del papa davant la possibilitat d'evangelitzar noves ànimes.

Tanmateix, navegar per l'Atlàntic era molt diferent que fer-ho pel Mediterrani. Fenicis i romans havien albirat rutes. L'anada era senzilla, només calia trobar el corrent marítim de les Canàries i els alisis, que impulsen les naus cap al sud seguint la línia de la costa occidental africana. Ara bé, el corrent i els vents afluixaven a la latitud del cap Bojador, al sud d'Al-Aaiun, el territori més meridional dibuixat a l'*Atles Català* de Cresques del 1375. Més enllà de seguir avançant, calia resoldre com tornar contra corrent.

De manera obsessiva, el jove príncep portuguès Enric el Navegant va adquirir mapes i cartes, amb l'objectiu d'expandir el comerç portuguès marítim cap a l'Àfrica. S'ha afirmat que va crear una acadèmia naval centrada a millorar la navegació, l'elaboració de cartes i el disseny d'embarcacions, a partir de les tradicions de navegació musulmana i cristiana, però potser Sagres només va ser un punt d'intercanvi d'informació. Fos com fos, des de 1418 va patrocinar viatges d'exploració a l'Atlàntic en caravel·les de poca fondària i veles llatines. Eren naus altament maniobrables, que els permetien tant acostar-se a terra com navegar amb el vent en contra.

Contraintuïtivament, per poder tornar a casa des del cap Bojador només calia allunyar-se de terra, posar rumb oceà endins en sentit nord-oest perpendicular als alisis i introduir-se a les aigües inhòspites de l'At-

làntic central. A la latitud de les Açores, el vent i el mar giraven en el sentit de les agulles del rellotge; aleshores els contraalisis i el corrent de Portugal impulsaven les caravel·les amb força de popa directes cap a l'est, de tornada a la costa ibèrica. Els mariners portuguesos havien descobert la maniobra per retornar.

A volta do mar aprofitava els corrents cíclics deguts a la rotació de la Terra, que a l'Atlàntic nord giren en sentit horari. L'efecte de Coriolis va permetre als exploradors portuguesos descobrir el mar dels Sargassos i les illes de Madeira i les Açores —indrets estratègics com a ports de proveïment. I, segurament, arribar al Carib tan aviat com el 1420. El corrent va arrossegar naus a la deriva de l'emigració canària, com ara arrossega caiucs que volen abordar l'arxipèlag provinents d'Àfrica i arriben a Amèrica amb tripulants que no han superat la travessa.

Tornant a 1487, Bartolomeu Dias va tenir l'audàcia d'utilitzar la *volta do mar* no per tornar, sinó per, un cop superat el cap Bojador, continuar allunyant-se de la costa occidental africana, endinsar-se en l'oceà i perdre tota referència. El seu objectiu era entrar a l'Atlàntic sud per arribar a l'extrem d'Àfrica. De manera especular, un corrent gira en sentit antihorari i empeny l'aigua des d'Amèrica del Sud cap a Sud-àfrica. Dias va vorejar i superar el cap de Bona Esperança —segons ell, de les Tempestes— i va descobrir que l'Atlàntic i l'Índic es comuniquen. Però, per superar l'Índic, navegar sobre els seus corrents empesos pels monsons i obrir una nova ruta marítima cap a les Índies Orientals calia esperar Vasco da Gama.
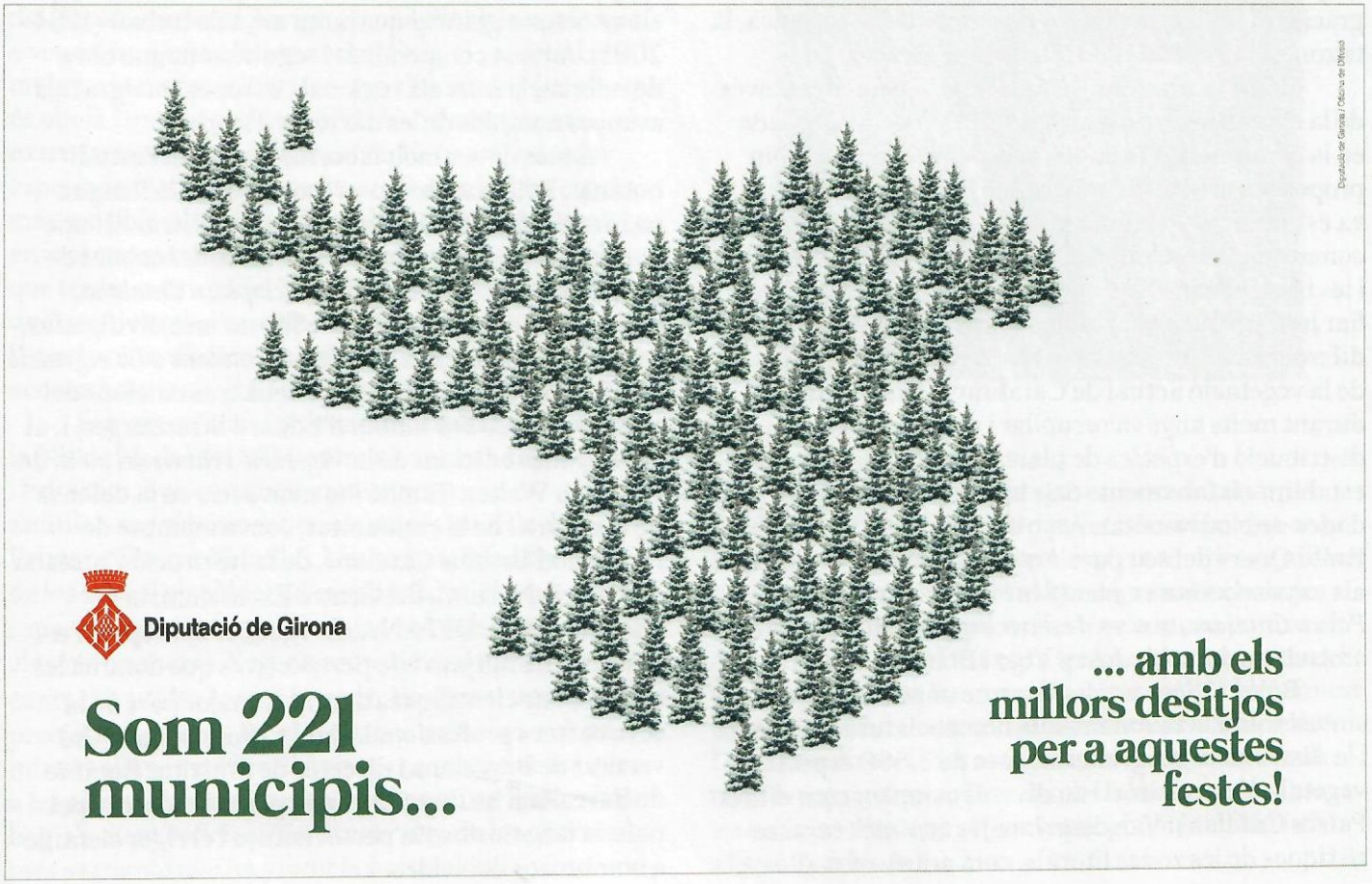
A volta do mar, popularitzada per portuguesos, però també solcada per espanyols, va ser el motor per a l'exploració marítima a finals de segle XVI i va permetre als europeus arribar més lluny del que mai no havien arribat. Colom havia aprofitat mapes i informació obtinguda de mariners portuguesos. L'Imperi espanyol la va fer servir per a creuar l'Atlàntic fins a Amèrica. I per a trobar les rutes que oferien els girs del Pacífic, tornar a Acapulco des de Manila. En tots els casos, l'estratègia era la mateixa: fer una volta. De vegades, el camí més curt d'un punt a un altre no és la línia recta. Hi ha cops que, per tornar a casa, primer cal allunyar-se'n.